

ЗАМОНАВИЙ ТИЛШУНОСЛИҚДА “ТУРМУШ” КОНЦЕПТИ ҚЎЛЛАНИШИНИНГ СЕМАНТИК ХУСУСИЯТЛАРИ

Samatova Zulhumor Qudratilla qizi

Andijan State Foreign Languages Institute, a second-year master student

Annotation. *This article deals with the data related to the etymological features of the means of realization of the semantics of “life” in Uzbek and English languages.*

Key words: *etymology, etymological, linguistics, culture, life, marriage.*

1. Инглиз тилида “Турмуш” лексемасининг этимологик келиб чиқиши ва унинг морфологик, лексик ва семантик хусусиятлари

Биз бу бобомизда “турмуш” концептини этимологик келиб чиқиши ва унинг морфологик, лексик ва семантик хусусиятларини таҳлил қилиб чиқишни ўзимизга мақсад қилиб қўйдик. Шу сабабли, даставвал, “турмуш” концептини ўзбек тилининг изоҳли луғатларда берилишига эътиборни қаратсак: “**Турмуш**²⁷” 1 инсоннинг, миллат ва халқнинг яшаш, кун кечириш тарзи, кундалик турмуши. *Ёрқин турмуш. Фаравон турмуш кечирмоқ. Яхши ишласак, ўз турмушимиз фаравон, брт обод бўлади. Ойбек.о.в.шабадалар. Турмуш қаттиқчилигини таътиб пишган Ботирали дунёда мўжиза бўлмаслигини яхши билади. Ҳ.Ғулом, Машъал. Ўрмондаги турмушни ўз кўзинг билан кўриб турибсан. Ҳар бир қултум сув, ҳар бир бурда нон ҳисобли. И.Раҳим, Чин муҳаббат. Умарали қисқа вақт ичида ўз ҳаётида юз берган ўзгаришларни эслади, кейин Ғозининг бетайин турмушини кўз олдига келтирди. И. Раҳим, Ихлос.*

2. Бирор халқ, ижтимоий гурӯҳ ва ш.кга хос ҳаёт тарзи, ўрф-одатлар, расм таомиллар мажмуи. Янги турмуш. *Гавҳарнинг қаршисида, боя ўзи ўйлагандек, олифта кийинишни яхши кўрадиган қиз эмас, кўпни кўрган, турмушнинг пасти-баланд сўқмоқларидан ўтиб келган инсон ўтирар эди. Ў.Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол. Айб сизда ҳам эмас, эски турмушда. Эски турмушда хотинлар ҳар қанақа эркакдан тортинадди, эркаклар ҳар қанақа хотинга тегишгиси келади. А.Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.*

3. ф.лс. Жамиятнинг оддий турмуш шарт-шароитлари мажмуи, объектив реаллик. *Турмуш онгни белгилайди. Қонунни турмушга сингдириб юборувчи асосий куч бизнинг ўқитувчиларимиздир. Газетадан.*

4. с.т. Никоҳ асосида юзага келадиган турмуш, эр-хотинлик ҳолати, шу ҳолатдаги турмуши. *Бегимхоннинг кўз олдида харита эмас, Эрали жонланди. Қандай тотлт эди, уларнинг турмуши! И.Раҳим, Чин муҳаббат. У турмуши омонот эканини,*

²⁷ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Т – харфи. – Б.365

қачондир оиласи бузулишини кўпдан кўнгли сезиб юрар, аммо бунчалик шарманда бўлишни ўйламаган эди. Ў.Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Турмуши бузилмоқ. Эр-хотинлик ҳолати ва шу ҳолатдаги турмуш барҳам топмоқ. Агар шундай ташлаб қўйила берса...ўртага совуқчилик тушади, оқибатда турмушлари бузилади. Р.Файзий, Чўлга баҳор келди.

Турмуш ўртоғи Эр-хотинлик ҳолатидаги шахсинг ҳар бири(эр ва хотин бирига нисбатан) *Рустам уйига ширакайф келди. Бироздан сўнг турмуш ўртоғи Шоҳиста ҳам ишдан қайтди.* Газетадан. **Турмуш қилмоқ** 1) айн. **турмушга чиқмоқ.** *Шу бола ўксинмасин деб турмуш қурмадим, нон заводига кириб ишлаб, ўғлимни ўқитишга киришдим.*“Муштум” 2) эр-хотинлик ҳолатида яшамоқ. *Йигирма йил турмуш қилиб, бола кўрмадим.* И.Рахим, Чин муҳаббат. *Бироқ найрангбоз Абдувоҳид Хурихон Саттарова билан ҳам силлиққина турмуш қилиб кета қолмади.* Муштум. **Турмуш қурмоқ.** қ.турмуш қилмоқ. *Она шўрлик йигирма икки ёшида бева қолиб, шу шу турмуш қурмади.* Ў.Усмонов, Сирли соҳил. *Турмуш қурганига уч йил бўлибди-ю, ҳамон бу уйга кўникиб кетолмайди.* Газетадан. **Турмушга чиқмоқ** Эркак билан оила қурмоқ; эрга текмоқ. *Қизларнинг эрки ўзида севиб, синашиб турмушга чиқишади.*“Гулдаста” Тўртинчи синфга ўтганимда, онам ўзи билан мактабда ишлайдиган ўқитувчига турмушга чиқди.Ў.Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Энди эса “турмуш” концептини инглиз тилидаги Hornby Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English луғатида маънолари ва ифодаланишни кўриб чиқсак: 1. The ability to breathe, grow, reproduce, etc. that people, animals, and plants have before they die and that objects do not have *life and death. The body was cold and showed no signs of life. My father died last year—I wish I could bring him back to life. In spring the countryside bursts into life.*

2. The state of being alive as a human; an individual person's existence. *The floods caused a massive **loss of life** (= many people were killed). He **risked his life** to save his daughter from the fire. Hundreds of lives were threatened when the building collapsed. The operation **saved her life**. My grandfather **lost his life** (= was killed) in the war. Several attempts have been made on the President's life (= several people have tried to kill him).*

3. Living things **plant/animal life marine/pond life** *Is there intelligent life on other planets ?*

4. The period between someone's birth and their death; a part of this period *He's lived here **all his life** .I've lived in Iowa for most of my life.to have a **long/short life** He became very weak toward the end of his life. Brenda took up tennis **late in life** He will spend **the rest of his life** (= until he dies) in a wheelchair. There's no such thing as a job **for life** any longer. She is a **life member** of the club.in **early/adult life***

5. (used with an adjective) a period of someone's life when they are in a particular situation or job *She has been an accountant all her **working life**. He met a lot of interesting people during his life as a student. They were very happy throughout their **married life**.*

6. The period of time when something exists or functions That building **started life** as a drugstore. They could see that the company had a limited life (= it was going to close). In Italy the average life of a government is eleven months

7. The punishment of being sent to prison for life; life imprisonment The judge **gave him life**. She is **doing life** for murder

8. The experience and activities that are typical of all people's existences the worries of everyday life. He is young and has little **experience of life**. Commuting is a part of **daily life** for many people. Jill wants to travel and see life for herself. We bought a dishwasher **to make life easier**. In Africa life can be hard. In **real life** (= when she met him) he wasn't how she had imagined him at all. Life can be difficult when you move to a new town. Life isn't like in the movies, you know.

9. The activities and experiences that are typical of a particular way of living **country/city life** She enjoyed political life. **family/married life** How do you find life in Japan?

10. A person's experiences during their life; the activities that form a particular part of a person's life He has had **a good life. a hard/an easy life** My **day-to-day life** is not very exciting. **a life of luxury**. Her **daily life** involved meeting lots of people. She lived a quiet life in the countryside. Many of these children have led very **sheltered lives** (= they have not had many different experiences). They emigrated to **start a new life** in Canada. He doesn't like to talk about his **private life**. She has a full **social life**. articles about the **love lives** of the stars

11. The quality of being active and exciting **VITALITY** This is a great vacation resort that is **full of life**. in art

12. A living model or a real object or scene that people draw or paint She had lessons in drawing from life. a **life class** (= one in which art students draw a naked man or woman)

13. A story of someone's life She wrote a life of Mozart. in children's games

14. One of a set number of chances before a player is out of a game He's lost two lives, so he's only got one left.

be somebody's life- be the most important person or thing to someone

My children are my life. Writing is his life.

breathe (new) life into something to improve something by introducing new ideas and making people more interested in it The results of their research have breathed new life into the debate.

the breath of life to/for somebody (literary) an essential part of a person's existence Playing the violin has been the breath of life to her for over 20 years.

bring somebody/something to life to make someone or something more interesting or exciting The new teacher really brought French to life for us. Flowers can bring a dull room back to life.

come to life 1. to become more interesting, exciting, or full of activity The game finally came to life in the final quarter. 2. to start to act or move as if alive In my dream all my toys came to life.

depart this life- to die. People say 'depart this life' to avoid saying 'die.'

a dog's life- an unhappy life, full of problems or unfair treatment He led poor Amy a dog's life. She was desperately lonely, poor dear.

end your days/life (in something)- to spend the last part of your life in a particular state or place He ended his days in poverty.

a fact of life- a situation that cannot be changed, especially one that is unpleasant It's a fact of life that some people will always be racist.

the facts of life- the details about sex and about how babies are born, especially as told to children

fight for (your) life- to make a great effort to stay alive, especially when you are badly injured or seriously ill A young cyclist is fighting for his life after the accident.

for dear life, for your life- as hard or as fast as possible She was holding on to the rope for dear life. Run for your life!

for the life of you (informal)- however hard you try I cannot for the life of me imagine why they want to leave.

full of life- having a lot of energy

get a life (informal)- used to tell someone to stop being boring and to do something more interesting Do us all a favor... get a life!

have nine lives- (especially of a cat) to be very lucky in dangerous situations

have the time of your life (informal) to enjoy yourself very much

in fear of/for your life- feeling frightened that you might be killed

(as) large as life (humorous)- used to show surprise at seeing someone or something I turned around and there was my favorite movie actor standing right next to me, (as) large as life;

larger than life- looking or behaving in a way that is more interesting or exciting than other people, and so is likely to attract attention He's a larger-than-life character;

lay down your life (for somebody/something) (literary)- to die in order to save someone or something **SACRIFICE YOURSELF** They were prepared to lay down their lives for their country;

lead/live the life of Riley (old-fashioned) (often disapproving)- to live an enjoyable and comfortable life with no problems or responsibilities The two crooks had been living the life of Riley. He planned to retire early and then lead the life of Riley;

a (new) lease on life- the chance to live or last longer, or with a better quality of life Since her hip operation she has a new lease on life;

life after death- the possibility or belief that people continue to exist in some form after they die *Do you believe in life after death?*

life is cheap (*disapproving*)-used to say that there is a situation in which it is not thought to be important if people somewhere die or are treated badly;

(have) a life of its own-(of an object) seeming to move or function by itself without a person touching or working it;

the life of the party-the most amusing and interesting person at a party, etc.

life's too short (*informal*)-used to say that it is not worth wasting time doing something that you dislike or that is not important;

the light of somebody's life-the person someone loves more than any other;

make life difficult (for somebody)-to cause problems for someone *She does everything she can to make life difficult for him.*

make somebody's life a misery-to behave in a way that makes someone else feel very unhappy

the man/woman in your life (*informal*)-the man or woman that you are having a sexual or romantic relationship with *Anna has a new man in her life.*

a matter of life and death-used to describe a situation that is very important or serious

not be able to do something to save your life (*informal*)-to be completely unable to do something *He can't interview people to save his life.*

not on your life (*informal*)-used to refuse very firmly to do something

risk life and limb, risk your neck-to risk being killed or injured in order to do something *She risked life and limb to save her children from the fire.*

scare/frighten the life out of somebody-to frighten someone very much *You scared the life out of me coming in so suddenly like that.*

a slice of life-a movie, play, or book that gives a very realistic view of ordinary life

spring into action, spring into/to life (of a person, machine, etc.) to suddenly start working or doing something *"Let's go!" he said, springing into action. The town springs into life (= becomes busy) during the carnival.*

the staff of life (*literary*)-a basic food, especially bread

take somebody's life-to kill someone

take your (own) life-to kill yourself

take your life in your hands-to risk being killed *You take your life in your hands just crossing the street here.*

that's life (*informal*)-used when you are disappointed about something but know that you must accept it *It's a shame I can't go on the trip, but that's life.*

that's the story of my life (*informal*)-when you say that's the story of my life about an unfortunate experience you have had, you mean you have had many similar experiences *Another missed opportunity—that's the story of my life!*

true to life-(of a book, movie, etc.) seeming real rather than invented *I don't think the characters are very true to life.*

variety is the spice of life (*saying*)-new and exciting experiences make life more interesting

walk of life-a person's job or position in society

She has friends from all walks of life.

a/the/somebody's way of life-the typical pattern of behavior of a person or group
the American way of life

where there's life (, there's hope) (*saying*)-in a bad situation you must not give up hope because there is always a chance that it will improve

you can bet your life/your bottom dollar (on something/(that)...) (informal) used to say that you are certain that something will happen *You can bet your bottom dollar that he'll be late*

Инглиз тилидаги луғатларни (Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language, Longman Dictionary of English Language and Culture, Longman Active Study Dictionary, Collins English Dictionary, Hornby Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English, Roget's Thesaurus of English) таҳлил қилиш жараёни шуни кўрсатдики, инглиз тилидаги “Life” концептининг семантик тузилиши қуйидаги тушунчалардан иборат бўлиб, бу концептнинг *концептуал* қатламни ташкил этади.

Лисоний билим маълум ижтимоий гуруҳ маданияти учун хос бўлган меъёрларга қанчалик даражада мос келишини билдиради. Чунки, тил маданий бойликдир. Бу билим инсоннинг онгли фаолияти заминида шаклланади ва бу фаолият амалга ошишида муҳим роль шйнайди. Шунинг учун лисоний билим лингвокогнитив таҳлил сифатида танланади. Концепт ҳам тафаккур бирлиги ва унинг асосида тушунча, образ ва лисоний маъно умумлашмаси ётади.

Концепт – ментал тузилма бўлиб, у турли таркибдаги ва кўринишдаги билимлар умумлашмасидир. Шундай концептлардан бири “Турмуш” концептини лингвокогнитив жиҳатдан таҳлил қилсак; умр, турмуш, жараён, фаолият, ҳаракат, тириклик, яшамоқ, мавжудлик, борлик, умргузоронлик, кураш ва хоказоларни ўрганиб чиқамиз.

“Турмуш” концептини синтактик структурал белгилари уни бошқа сўзлар билан муносабатга киришганда намоён бўлувчи ва отни аниқлаб келувчи артикл, сифат, сифатдош, сон, кўрсатиш, гумон ва эгалик олмошларидир.

Масалан: The next life (охират), a long life (узоқ умр), early life (болалик), adult life (балоғат даври), in later life (турмушнинг сўнги йиллири), city life (шаҳар турмуши), village life (қишлоқ турмуши), prison life (қамоқдаги турмуш), married life (турмушдан кейинги турмуш), see life (турмушни аччиғини биладиган), a happy life (бахтли турмуш), a normal life (меёрдаги турмуш), a hard life (оғир турмуш). Etc.

Инглиз тилида “lifeless” ва ўзбек тилида “Турмуший” сўзлари лексик бирликлар билан ифодаланади. Қиёсланаётган тилларда “Турмуш” концепти орқали бир қатор коммуникатив - прагматик маънолар ифодаланади. Бундай ҳолларда тилнинг турли хил сатхлари воситалари қўлланинилади ва улар ўзига хос алоҳида тизим ташкил

этадилар. Шунинг учун мазкур концептнинг майдон табиатига эга эканлигини эътироф этиши ўринлидир.

Тилшуносликда семантик ёки тушунча майдони ҳақидаги фикрлар Вильгелм фон Гумбольдтнинг “тилнинг ички формаси” ҳақидаги қарашлари негизида XX – асрнинг бошларида пайдо бўлди. А.Собиров “майдон” ҳақида шундай фикрларни билдиради. “Маълум бир архисема (умумий сема) асосида бирлашувчи сўз ва иборалар мажмуига семантик ёки тушунча майдони дейилади”.

“Турмуш” концептининг тушунча майдонини турмуш кечирди, яшади, умр кўрди, дунё юзини кўрди, дунёга келди, турмушни бошидан ўтказди, саксон ёшни қоралади, турмуш кечирди, етмиш ёшини босиб ўтди сўзлари ташкил этади.

Инглиз тилида: came into the world (дунёга келди) to arrive (туғилмоқ), to go through life (турмуш кечирмоқ), to be born (туғилмоқ) and etc.

Бундан ташқари **“Турмуш”** концептини сентенсема яъни гап шаклида ифодаланиши қуйидагича бўлади;

У урушда турмушини қурбон қилди; 2) расмини турмуший чизиш керак; 3) бу ҳаёт – мамот масаласи.

Инглиз тилида: He laid down his life during the war; 2) You should draw from life; 3) A book that brings the subject to life. (китоб фанни қизиқарли қилади) 4) You should expect him to get life for such a serious crim ; (сиз уни бунақанги жиддий жинояти учун ўлим жазосига ҳукм қилинишини кутган бўлсангиз керак).

Life begins at forty. (турмуш 40 ёшдан бошланади); life goes on. (ҳаёт давом этади); life is too short. (ҳаёт жуда қисқа); she is a woman in my life (у мени севган аёлим); not on my life (асло); such is life (турмуш шунақа); this is the life (мана бунини турмуш деса бўлади).

Юқорида кўриниб турибдики, сентенсема бир неча сўزلардан иборат бўлиб, улар бирлашган ҳолатда бир маънони келтириб чиқади.

Машхур инглиз ёзувчиси В.Шекспир турмушни шундай таърифлаган; “Кўриш ва сезиш, бу мавжуд бўлмоқликдир, мулоҳаза юритиш эса яшаш демакдир”.

Албатта, инсон кўриш, сезиш ва нафас олиш орқали турмуш эувлигини хис этади. Орзу қилиш унга турмушга умид бағишлайди. **Турмуш** сўзи тил бирликларида ҳам иштирок этиб, турли хил маъноларни ифодалаб келади.

Юқоридаги таҳлилларимиздан маълум бўлдики, қиёсланаётган тилларда **“Турмуш”** концепти куйидагича идаланиши мумкин экан.

Жумладан:

А) **“Турмуш”** концептини қўшма сўзлар шаклида инглиз тилида ифодаланиши; Lifebelt, lifeblood, lifeboy, lifeguard, lifejacket, lifeline, lifesaver, lifespan (умр), lifetime.

В) **Синтактик бирликлар** (синтаксемалар) билан ифодаланиши;

1) to spend the life; 2) risk smbs life; 3) put smbs life at risk; 4) lose a life; 5) to get life; 6) to bring smbs to life; 7) get a life; 8) to lay down smbs life; 9) to risk life and limb; 10) to take smbs life; 11) to take smbs own life;

Ўзбек тилида: 1) турмушини сарфламоқ; 3) турмушини хавф остига қўймоқ; 4) қўлдан бой бермоқ (уйинни); 5) ўлим жазосини олмоқ; 6) қимнидир турмушга қайтармоқ; 7) зериктирмоқ, жонга тегмоқ; 8) турмушини қурбон қилмоқ; 9) жонини фидо қилмоқ; 10) кимнидир жонини олмоқ; 11) ўз турмушига қасд қилмоқ.

Демак, айтишимиз мумкинки, қиёсланаётган тилларда **“Турмуш”** концепти орқали бир қатор қоммуникатив – прагматик маънолар ифодаланади. Бундай ҳолларда тилнинг турли хил воситалари қўлланилади ва улар ўзига хос алоҳида тизимни ташкил этади. Шунинг учун, ушбу концептни майдон табиатига эга эканлигини таъкидлаб ўтиш жоиздир. Яъни **“Турмуш”** концепти концептуал майдонга эга бўлиб, ушбу майдоннинг ядросини йирик синтактик воситалар – синтаксемалар, яъни содда ва қўшма сентенсемалар ташкил этса, фраземалар унинг марказини ташкил этади. Инглиз ва ўзбек тилларида **“Турмуш”** концепти уни ифодаловчи содда ва қўшма сентенсемалар, лексемалар ва фраземалар орқали, мазкур тилларнинг умумлисоний ривожланиши қонуниятларига мувофиқ сатхлараро (морфологик, лексик, синтактик) воситалар орқали ифодаланиши билан изоҳланади.

Юқорида келтирилган фикрларга асосланиб, мулк концептнинг ядроси тил эгалари учун фаол ассоциация ҳосил қилади, камроқ аҳамиятга эга бўлганлари эса перифериядан жой олади ва марказдан узоқлашган сари улар (ассоциация)нинг маъноси ҳам сусайиб боради. Мулк концептнинг ядроси сифатида сўзловчи онгида ҳосил бўлган асосий тушунча (тасаввур) тан олинади. Унинг перифериясини эса ядронинг когнитив хусусиятини баҳолайдиган ва изоҳлаб, талқин қилиб бера оладиган майдон ҳосил қилади.

Концепт инсон ва уни ўраб турган ташқи олам ҳақидаги билимлари ўртасида когнитив алоқани акс эттириб беради. Концептни когнитив категория сифатида ўрганиш кўп аспектлардан иборат ва у тилшунослар учун бир тил материалида ҳам, бир неча тиллар материалида ҳам ўрганиш объекти сифатида қизиқиш уйғотади. Демак, инсон фаолиятининг турли соҳаларига алоқадор бўлган айнан бир нарса концептнинг турли хусусиятларини ўзида акс эттиради.

Юқоридагиларни ҳисобга олган ҳолда, биз инглиз тилидаги **“property”** концепти қўйидаги маделларда ўз ифодасини топган деб ўйлаймиз

N ёки Adj (содда тузилишга эга бир ўзакли сўзлар);

N+suffix+suffix=N (бир сифат ясовчи ва бир от ясовчи суффиксли ясама сўз);

N+N=N (қўшма икки ўзакли сўзлар);

N+N+suffix= N (қўшма икки ўзакли ва от ясовчи сификсли сўз)

N+suffix= N (от ясовчи суффиксли ясама сўз);

N+suffix= Adj (от ясовчи суффиксли ясама сўз);

Adj+N=WC (сифат ва отдан иборат сўз бирикма);

N+V+suffix=N (бир от, бир феъл ва от ясовчи суффиксли сўз);

N+V=Adj (от ва феълли ясама сўзлар);

Ушбу моделлар оғзаки ва ёзма нутқда реаллашади. Бу моделлардан фойдаланиб гаплар ва матнлар тузиш мумкин.

§2.2. Ўзбек тилида “Турмуш” концептининг лексик-семантик ва когнитив хусусиятлари

Бизнинг тадқиқотимиз икки тилдаги “турмуш” концептини қиёслашдан иборат бўлиб, бу ерда биз икки тилдаги фольклор матнларни, хусусан, эртаклар, афоризмлар, мақоллар, маталлар, ривоятлар ва шу билан бирга афсоналар халқ оғзаки нутқида ўзига хос хусусиятларини очиб беришдан иборат.

Ўзбек тилида “Никоҳ” лексемаси “турмуш” концептини полисемантик хусусияти ҳисобланади ва унинг денотатив маъноси луғатларда кўрсатилишича, “биргаликда олиб бориладиган ҳаёт” деган маънони англатади. Унинг иккинчи маъноси **“никоҳ, никоҳ ўқилмоқ”** маъносида ишлатилади. Шундай экан, бир-бирига қардош бўлмаган тиллар маданиятида **никоҳдан ўтиш**, яъни **турмуш қуриш** лексемалари миллий-маданий жиҳатдан икки хил бўлиши ҳеч кимга сир эмас, албатта. Инглиз халқи маданиятида одатда, “турмуш қуриш”, инглиз тилида **“get married”** икки ёш муносабатига қараб тузулади, бироқ ўзбек миллий маданиятида ўзига хос урф-одатлар мавжудки, уларда икки ёш ўзларининг мақсадларнинг хоҳлаганча амалга оширмайдилар, бундай дейишимизга сабаб, ўзбек халқининг ўзининг миллий маданий ан-аналари бор, унда турмуш қуриш, яъни оила қуруш икки ёш ота-оналарини яна катта бувию, амма холаларга ҳам боғлиқ бўлади. Аввал ёшларнинг келиб чиқиши, қавм қариндошлари аммалар томонидан яхшилаб суруштирилади. Суруштирув ишлари мувофақиятли чиққандан кейин, икки ёшга учрашишга руҳсат берилади, ёшларнинг фикрлари бир-бирига тўғри келиб қолса, кейин тўй кунини белгиланади. Ўзбек урф одатларидан **қалин пули** ҳисобланади, бу дегани келинни сотиб олиш ҳисобланади.

Турмуш қурмоқ фреймини ҳар иккала тилда айрим мақол ва маталларда шундай моделларни кўрамиз: – (Оила тинч — юрт тинч.) *келтирилган мақолда ўзбек халқи турмушида кўп учрайдиган мақоллардан фойдаландик. Оила-бу ҳаёт, турмуш тарзи*; (Қизим сенга айтаман, Келиним сен эшит.) бу каби мақоллар икки компонентли қўшма гап моделлар мақоллар таркибига кириб, унда – мақолида эса **“турмуш ва оила”** – сўзларига метафора ишлатилган.

Юқоридаги мисолларга асосланиб шуни ифодалаш мумкинки, инглиз тилида **“турмуш”** концепти қатнашган лексемалар шахсининг ташқи ҳамда ички олами орасидаги хусусий чегара вазифасида келяпти.

Инглиз тилида метафорали моделлар билан бирга **“Easy life”** сўзи инсон ҳаётидаги метонимияли моделлар ҳам ишлатилади. Масалан: **easy** - сўзи билан бирикиб **“енгил ҳаёт”** таржимасида келади. *М*: “If you are willing to do only what’s

easy, life will be hard. But if you are willing to do what's hard, life will be easy." [John Ayto. Oxford Dictionary of English Idioms, 2010, p-1058]

“Турмуш” лексемаси якка ҳолда, иборалар таркибида ҳамда сўз бирикмалари таркибида ҳар хил, кўчма ҳамда тўғри маъноларни ифодалаши мумкин. Олинган мисоллардан уларнинг баъзилари таржима қилинаётган тилда мос эквивалентлари учраса, баъзилариники эса йўқ.

Масалан: lifelessness, life support system, life table, life tenant, life vest, life zone, life-affirming, life-and-death, lifebelt, lifeblood, lifeboat, lifeboatman, lifebuoy, lifecare, life-care, life-enhancing, lifelife, life-giving, lifeguard, lifeguard submarine, lifehack, lifehold, lifeless, lifelessly, lifelessness, lifelessness, lifelike, lifeline, lifelong, lifelong learning, Lifely, lifemanship, Lifemate, Lifen, life-of-man, life-or-death, Life-preserver, lifer, lifesaver, life-saver, lifesaving, life-saving, lifesize, life-size, life-size(d), life-sized, lifesome, lifespan, Lifespring, Lifestring, lifestyle;

Энди эса ўзбек ва инглиз тилларида турмуш ҳақидаги эртақларга юзлансак:

Инглиз тилидаги “Турмуш” концептига оид қисқача эртақлардан: Once a young man asked the wise man, Socrates, the secret to success. Socrates patiently listened to the man's question and told him to meet him near the river the following day for the answer. So the next day, Socrates asked the young man to walk with him towards the river. As they went in the river, the water got up to their neck. But to the young man's surprise, Socrates ducked him into the water.

The young man struggled to get out of the water, but Socrates was strong and kept him there until the boy started turning blue. Finally, Socrates pulled the man's head out of the water. The young man gasped and took a deep breath of air. Socrates asked, “What did you want the most when your head was in the water?” The young man replied, “Air.” Socrates said, “That is the secret to success. When you want success as badly as you wanted the air while you were in the water, then you will get it. There is no other secret.”

Эртақнинг қисқача мазмуни шундан иборатки, ёш йигитнинг турмуш ташвишларини енгиб, охири ўзи кўзлаган мақсадига эришганлиги, ўқувчининг қийинчиликларни қандай бартараф этиш йўллари, турмушини яхшилашга ундаган. Бу каби мотивацион ҳикояларни ўзбек тилида ҳам кўришимиз мумкин.

Ўзбек халқи эртақларида ҳам **турмуш** ҳақида ибратли эртақлардан келтириб ўтсак:

Тулки билан чумоли дўст бўлиб, буғдой сепишибди. Айёр тулки ҳар куни қорним оғрияпти, бошим зирқираяпти деган баҳона билан далага чиқмабди. Чумолининг бир ўзи эртадан-кечгача ишлаб сув қуяр, ўтоқ қилар экан. Ниҳоят, буғдой пишибди. Тулки хирмоннинг буғдойга тўлиб кетганини кўриб, чумолини алдаб, хосилнинг барини ўзи олмоқчи бўлибди. Чумоли дўстим, шунча буғдойни тақсимлаб ўтиришнинг нима кераги бор? Кел, яхшиси, қувлашмачоқ ўйнаймиз. Хирмонга ким биринчи бўлиб етиб келса, хамма хосил ўшаники бўлсин,-дебди. Чумоли бироз ўйланиб, ниҳоят, рози бўлибди. Ёнма-ён туришибди. Фани, бўлмаса бошладик!-дея тулки қичқирибди-да,

хирмон томон югуриб кетибди. Лекин чумоли ҳам бўш келмабди. У тулкининг думига ёпишиб олибди. Тулки хирмон олдига етиб келибди-да, силкинибди. Шунда чумоли сирғалиб тушибди-да, буғдой устига чиқиб олиб, ўша ердан гап бошлабди: Хой, тулки, намунча имолламасанг? Тулки саросимага тушиб қолибди: Қачон кела қолдинг? Аллақачон! Мен дам олишга ҳам улгурдим, сен бўлсанг, хали ҳам хансираб турибсан.

Шундай қилиб, тулки енгилиб, бошқа хийла ўйлаб тополмай жўнаб қолибди. Чумоли барча хосилни омборга ташиб олиб, қишда уни бир чекадан еб ётаверибди. Дангаса тулки бўлса, бутун қиш оч қолибди.

Ўзбек халқи эртақларида ҳам қанча кўп меҳнат қилинса, инсонни турмуши шунча яхши бўлишига ундовчи насиҳатлар, эртақларда берилиб кетилган, чумолининг меҳнати, тулкини дангасалиги иккала шахснинг ҳам қишда ўз меҳнати самарасини қандай кечирганлигини гувоҳи бўламиз.

Бир куни кўчада сайр қилиб юрган киши йўл четида ўтирган кекса одамни кўриб қолди. У мўйсафиднинг қаршисига келиб, мурожаат қилди:

– Отахон, улуғ ёшли инсон экансиз, анчагина узоқ ҳаёт йўлини босиб ўтгансиз. Шубҳасиз, жуда доно бўлсангиз керак. Айтинг-чи, мана, мен ёш ва кучлиман-у, аммо ҳеч қаердан иш топа олмаяпман, ўғлим гиёҳвандликка берилди, қизимни ҳам яхши тарбиялай олмаяпман, аёлим эса кун бўйи уйда ўтирса ҳам, ҳеч қаерга қарамайди. Хўш, мен бу вазиятда қандай йўл тутишим керак? Нима қилсам, буларнинг ҳаммасини ўзгартира оламан?

Қария жавоб берди:

– Эшигинг устига кичкинагина тахтача осиб, унга “Ҳамиша шундай бўлавермайди” деб ёзиб қўй.

– Шу холосми? – ҳайрон бўлди эркак.

– Шу холос, – жавоб қилди кекса киши.

У уйига бориб, қария айтгандек қилди. Бир қанча вақт ўтгач, унинг ўғли гиёҳвандликни ташлади ва ҳатто қилган иши гуноҳ эканини тан олиб, тавба қила бошлади. Қизи ёш билан йигит билан яхши кўришиб, оила қурди. Аёли ҳам ўзгарди ва рисоладаги бекага айланди. Эркакнинг ўзи эса сердаромад ишга жойлашди ва кўп ўтмай, ҳатто машина сотиб олди.

Кунларнинг бирида у таниш кўчадан ўтиб бораётиб, икки йилча олдин кекса мўйсафидни учратган жойида тўхтади. Қария ҳали ҳам шу ерда ўтирганди. Эркак унинг олдига яқинлашаркан, машинадан тушмаган ҳолда, унинг ойнасини очиб, сўз қотди:

– Ҳа, бобой, ҳалиям ўтирибсизми? Мен бўлса, кўриб турганингиздек, анча нарсага эришдим. Ўғлим гиёҳвандликни ташлади, энди у тақволи йигит, қизим севиб, севилиб турмушга чиқди. Аёлим ҳам яхши рафиқага айланди. Ўзим ишга жойлашдим ва энди ишхонамда мартабали бошлиқман. Сиз эса ҳалиям ўшандек ўтирибсиз, нўноқ чол! Хўш, энди менга нима деб маслаҳат берасиз?

Бу гаплардан қариянинг чеҳраси ўзгармади, аксинча, у сўхбатдошига хотиржам тикилганча, деди:

– Ҳалиги тахтача бор эди-ку, шуни олиб ташламагин. Қиссадан хисса шуки, қари билганни, пари билмас, яъни ҳар доим инсон турмуши яхши бўлиши учун, қариялар насиҳатига кириб туриш керак.

Турмушга доир **ўзбек халқи топишмоқлари**: Бир оилада чолу кампир яшайди. Уларнинг икки ўғли бор. Ҳар бир ўғлининг биттадан синглиси бор, Шу оилада нечта жон бор? (Бешта: чолу кампир, икки ўғил, бир қиз); Бир киши ўзининг ўртоқларига бир боланинг суратини кўрсатиб шундай дебди:—Менинг эр ҳам қиз туғишганларим йўқдир. Лекин бу боланинг отаси менинг отамнинг боласидир. (Ўзининг сурати); Дунёда бир нарса борки, у бўлмаса ҳеч ким бир-бирини танимайди, у нима? (Исм)

Турмушга доир **инглиз халқи топишмоқлари**: In classic mythology, there is the story of the Sphinx, a monster with the body of a lion and the upper part of a woman. The Sphinx lay crouched on the top of a rock along the highroad to the city of Thebes, and stopped all travellers passing by, proposing to them a riddle. Those who failed to answer the riddle correctly were killed. This is the riddle the Sphinx asked the travellers: "What animal walks on four legs in the morning, two legs during the day, and three legs in the evening?"

Жавоби: This is part of the story of Oedipus, who replied to the Sphinx, "Man, who in childhood creeps on hands and knees, in manhood walks erect, and in old age with the aid of a staff." Morning, day and night are representative of the stages of life. The Sphinx was so mortified at the solving of her riddle that she cast herself down from the rock and perished

I'm not easy to store

You have me today,
Tomorrow you'll have more
As your time passes,
I'm not easy to store.
I don't take up space,
But I'm only in one place.
I am what you saw,
But not what you see.
What am I?

Жавоби: Memories.

Ўзбек тилида турмуш ҳақида афоризмлар:

Ҳар ғанийки, тириклигида эҳсонидин кўнгулларни шод қилмағай, ўлганидин сўнгани кимса дуо билан ёд қилмағай.

А. НАВОИЙ

Қололмас жаҳон ичра мангу киши,
Фақат қолгуси яхши ному иши. САЪДИЙ

Тирик улки, ундан кейин қолса жой —
Ҳовуз, кўлу кўприкла карвонсарой. САЪДИЙ
Чумолига ўхшаб ташиб, е букун,
Сени гўрда қуртлар емасдан бурун. САЪДИЙ
Қулоқдан дилинга гар кирмаса нур,
Сичқон қавагидан не фарқи бўлур. А. ЖОМИЙ
Боши билан шўнғиб кирмаса ҳар дам,
Сув остидан дурни топарми одам? А. ЖОМИЙ
Яхши хулқли бўлгил ҳамда соф кўнгил,
Одамларга доим инсофли бўлгил.
Бу меҳнатхонада яхшию ёмон
Учрайди, яхшилик қилавер ҳамон. А. ЖОМИЙ

Инглиз тилида турмуш ҳақида афоризмлар:

The greatest glory in living lies not in never falling, but in rising every time we fall. -
Nelson Mandela

The way to get started is to quit talking and begin doing. -Walt Disney

Your time is limited, so don't waste it living someone else's life. Don't be trapped by
dogma – which is living with the results of other people's thinking. -Steve Jobs

If life were predictable it would cease to be life, and be without flavor. -Eleanor
Roosevelt

If you look at what you have in life, you'll always have more. If you look at what you
don't have in life, you'll never have enough. -Oprah Winfrey

If you set your goals ridiculously high and it's a failure, you will fail above everyone
else's success. -James Cameron

Life is what happens when you're busy making other plans. -John Lennon

Spread love everywhere you go. Let no one ever come to you without leaving
happier. -Mother Teresa

When you reach the end of your rope, tie a knot in it and hang on. -Franklin D.
Roosevelt

Always remember that you are absolutely unique. Just like everyone else. -Margaret
Mead

Don't judge each day by the harvest you reap but by the seeds that you plant. -Robert
Louis Stevenson

The future belongs to those who believe in the beauty of their dreams. -Eleanor
Roosevelt

Tell me and I forget. Teach me and I remember. Involve me and I learn. -Benjamin
Franklin

The best and most beautiful things in the world cannot be seen or even touched —
they must be felt with the heart. -Helen Keller

It is during our darkest moments that we must focus to see the light. -Aristotle

Whoever is happy will make others happy too. -Anne Frank

Do not go where the path may lead, go instead where there is no path and leave a trail. -Ralph Waldo Emerson.

Юқорида биз “Турмуш” концептини ифодаловчи фольклор матнларни, хусусан, эртақлар, афоризмлар, мақоллар, маталлар, ривоятлар ва шу билан бирга афсоналар халқ оғзаки нутқида ўзига хос хусусиятларини очиб беришга ҳаракат қилдик, таҳлилларимиз мобайнида шунга амин бўлдики, икки бир бирига қардош бўлмаган инглиз ва ўзбек тилларида кўплаб ўхшашликларни кузатишимиз мумкин. Бундай бўлиши табиий эди, чунки эртақлар, маталлар, мақоллар, ривоятлар ва бошқлар, ҳар бир миллатнинг ўзининг халқ оғзаки ижоди ҳисобланади, ундаги ўхшашликлар ҳам айнан шунинг учундир

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

I. Илмий адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида» Фармони.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 17 февралдаги ПҚ-2789-сон «Фанлар академияси фаолияти, илмий -тадқиқот ишларини ташкил этиш, бошқариш ва молиялаштиришни янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Қарори.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони / Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. – 2017. – 6-сон. – 70-модда.

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 21 октябрдаги ПФ-5850-сон «Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида» ги Фармони.

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 19 майдаги ПҚ-5117-сонли “Ўзбекистон Республикасида хорижий тилларни ўрганишни оммалаштириш фаолиятини сифат жиҳатидан янги босқичга олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида” ги қарори.

II. Монография, илмий мақола, патент, илмий тўпламлар

6. Croft W. Explaining Language Change: an evolutionary approach. – London.: Longman, 2000: –С. 287.

7. Fauconnier Gilles. Leitro de Almeida, M., Ferreira Lisboa Jъnior. [“Semantics and Cognition”](#) –Fauconnier 1999. –P. 96-98.

8. Michael J. O'Brien, R. Lee Lyman, Alex Mesoudi and Todd L. Van Pool. Cultural traits as units of analysis//Philosophical Transactions of the Royal Society, vol. 365, no 1559. Carlton House Terrace, –London: 2011. – P. 379.

9. Theodore Allen Snyder. A Spatial Analysis of Grassland Species Richness in Curtis Prairie, 2004. – p-87

10. William H. Miernyk. Trade Unions in the Age of Affluence, 1971. –P.8

11. Zuluaga A. O. Los chilenismos. – Santiago de Chile, 2011 – P. 48.

12. Аагута О. Н. Логика и лингвистика. –Новосибирск, 2000. –116 с.

13. Абдуазизов А.А. Тилшунослик назариясига кириш. Тошкент, “Шарқ”. 2010. 176 б.

14. Абдюшева С. А. Полевая структура концепта BRAVE (наматериале английского языка). Филологические науки. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота. 2017. № 6 (72): в 3-х ч. С.57-59. ISSN 1997-2911.

15. Алефиренко Н.Ф. Проблемы вербализации концепта. Волгоград, 2003.-274